

geschiedenis Warenhuis C&A schurkte tegen het naziregime aan, blijkt uit nieuw onderzoek. Het bedrijf probeert het niet meer te verzwijgen.

door Hans Schoots

C&A: zuiver arisch in de oorlog

Bij de Duitse directie van het warenhuis C&A moet consternatie zijn ontstaan toen het verslag van de historicus Kai Bosecker daar kortgeleden op tafel plofte. Bosecker had bronnenonderzoek gedaan naar de wederwaardigheden van de Duitse tak van het bedrijf in de Hitler-tijd. De geschiedenis was bekend, dacht men. Als grote onderneming van een katholieke Nederlandse familie had C&A het moeilijk gehad. De nationaal-socialisten zochten hun aanhang in het midden- en kleinbedrijf en zetten het warenhuis de voet dwars. Uit Boseckers uitpluiswerk bleek dat dit op zijn hoogst de halve waarheid was.

'C&A', dat zijn Clemens en August Brenninkmeijer, die in 1841 in Sneek de manufacturenwinkel openden waar het hedendaagse internationale concern uit voortkwam. Hun voorvaders kwamen oorspronkelijk uit het Duitse Westfalen. Toen C&A begin twintigste eeuw zes filialen in Nederland had en wilde uitbreiden naar het buitenland, was Duitsland een logische keuze. In 1911 werd in Berlijn de eerste winkel geopend en begin jaren dertig waren er tegen de twintig Duitse vestigingen.

Nadat de nazi's in 1933 de macht hadden overgenomen, pakte C&A aan met de top van het regime om zich lokale partij- en belangenorganisaties van het lijf te houden. Dat lukte wonderbaarlijk.

De Brenninkmeijers doneerden royaal aan enkele wat meer vriendelijk overkomende NSDAP-organisaties.

Dieptepunt in de bedrijfsgeschiedenis was de houding tegenover Joden

In 1934, na een inspirerende toespraak van Joseph Goebbels over de Winterhilfe, een sociale hulporganisatie van de nazipartij, werd meteen 300.000 Reichsmark overgemaakt, vergelijkbaar met bijna 700.000 euro in 2000. Zaken waren zaken voor C&A. In Leipzig wilde het bedrijf een nieuwe winkel openen, daarin fel dwars gezeten door plaatselijke functionarissen. In 1937 klopte het bedrijf aan bij rijksmaarschalk Hermann Göring, na Hitler de meest invloedrijke nazi. Hij riep de Leipziger basis in een paar scherpe brieven tot de orde en het filiaal kwam er. Waarna plaatselijke baasjes het gerucht verspreidden dat er iets Joods aan C&A was. Het bedrijf antwoordde met advertenties, waarin het eigen logo was voorzien van de tekst 'zuiver arisch'. Alleen in Leipzig, dat wel.

Zoals C&A goed aanvoelde, deed Hermann Göring niets voor niets. In 1940 schonk het bedrijf de rijksmaarschalk een waardevol middeleeuws altaarstuk van de Nederlandse schilder Cornelis Engelbrechtsen. In de twee volgende jaren mocht hij mooie verjaardagscadeaus in ontvangst nemen: schilderijen, waaronder 'Christus avondmaal' van Lucas Cranach de Oude. Dit alles ging via tussenpersonen. De gestes hebben geholpen. Hoewel C&A met zijn Nederlandse eigenaren vanaf 1940 een vijandelijke onderneming was, kreeg het in Duitsland geen bewindvoerder. In Nederland zelf kwam er eentje naar de wensen van het bedrijf. Omdat de verkoop van burgerkleding na het begin van de oorlog inzakte, waren overheidsopdrachten van levensbelang. De ateliers van C&A fabriceerden voornamelijk uniformen. Het handwerk daarvoor werd veelal gedaan door dwangarbeiders. C&A werd een onderneming waar de Duitse autoriteiten tevreden over konden zijn. Bij de inval in Polen

DRÄPFLESEN COLLECTION

C&A-reclame in Duitsland, 1935. Het bedrijf pakte toen al aan met de nazi-top

sprak de directie zijn steun uit. Met het oog op de bedrijfsbelangen werd het personeel aangemoedigd lid te worden van de NSDAP. De directieleden die tot de familie Brenninkmeijer behoorden, hadden de Nederlandse nationaliteit, dus zij mochten niet bij de partij. Of ze daar blij om waren, is onbekend.

Het treurige dieptepunt in deze bedrijfsgeschiedenis was de houding tegenover Joden. C&A haalde antisemitische argumenten van stal om er zake-lijke doelen mee te bereiken. Aan Hermann Göring, nu als verantwoordelijke voor het economische vierjarenplan, stelde C&A per brief

voor contante betaling tot regel te maken. Om de nazi te paaien verwees het warenhuis naar slechte ervaringen die het had opgedaan met een 'Joodse zakelijke transactie op afbetaling'.

Joodse ondernemers kwamen in de loop van de jaren dertig steeds meer in de knel en daar wist het grootwinkelbedrijf op zijn tijd een slaatje uit te slaan. Dat een van de belangrij-

Meer dan zestig jaar had het bedrijf over dit alles gezwegen

ste concurrenten, Schocken A.G. – in 1933 nog groter dan C&A – als Joods eigendom het bestaan onmogelijk werd gemaakt, daar had C&A veel voordeel van, al kan het er moeilijk voor aansprakelijk worden gesteld. Dat was anders met de talrijke stukken grond en de diverse panden van Joodse eigenaren die op twijfelachtige wijze werden verworven. Naast het filiaal in Bremen lag de heren-

kledingzaak Adler van de Joodse mevrouw Bialystock. Zij voelde zich niet meer veilig in Duitsland en wilde vluchten naar Nederland, waar haar man al zat. Hierdoor kon C&A het pand in 1938 voor zeventwintig procent minder dan de vraagprijs kopen, nadat het eerst de 'niet-ariësche' makelaar van de verkopende partij had afgewezen. Omdat mevrouw Bialystock nog papieren nodig had voor haar vertrek naar Nederland, verzocht zij in het pand te mogen blijven wonen totdat het rond was. Hiermee ging C&A niet akkoord. Wel wist het de volledige schade op haar te verhalen, nadat bruin- en zwarthemden tijdens de Kristallnacht haar winkel kort en klein hadden geslagen. De koop was gesloten, maar nog niet geregistreerd bij het kadaster. De heer en mevrouw Bialystock werden uiteindelijk in 1942 in Auschwitz vermoord. Na de oorlog verzette C&A zich tegen pogingen een aantal van dergelijke transacties via de rechter te herzien. Het liet zich daarbij verdedigen door een bedrijfsjurist die tijdens de oorlog als SS'er in Polen nog betrokken was geweest bij het gevangennemen van Joden.

Nog meer van zulke onwelkome feiten kon de C&A-directie lezen in het verslag van Kai Bosecker. Meer dan zestig jaar had het bedrijf over dit alles gezwegen. Daar komt verandering in nu de 'na de oorlog geboren, tegenwoordig actieve ondernemersgeneratie' het voor het zeggen heeft. Zo staat tenminste te lezen in het begin mei 2011 verschenen jubileumboek *C&A ziet an!* over honderd jaar C&A in Duitsland. De bevindingen van Bosecker staan daar in ieder geval in. Joseph Brenninkmeijer zegt in het voorwoord dat de harde feiten hem als familielid zeer hebben geraakt en hij belooft vervolgonderzoek naar het bedrijf onder het naziregime. De rijkste familie van Nederland lijkt te hebben besloten eindelijk schoon schip te maken. ■

In het bedrijfsmuseum Draiflessen Collection in Mettingen bij Osnabrück is (op afspraak) tot 8 januari 2012 een tentoonstelling te zien over honderd jaar C&A. 'C&A ziet an!' is voor € 34,- plus verzendkosten te bestellen via www.draiflessen.de

Poetry International

Micha Wertheim

WILFRED: Dag dames en heren. Hartelijk welkom bij deze bijzondere aflevering van Poetry International. Aan tafel vanavond René van der Gijp, Johan Derksen en een heel bijzondere gast, de Dichter des Vaderlands, Ramsey Nasr. We gaan vanavond natuurlijk praten over het 42e Poetry International Festival dat deze week in Rotterdam van start ging. Maar eerst even dit: Ramsey, jij was gister aanwezig bij de verkiezing van de Vaderlander des Vaderlands?

RAMSEY: Ja, dat was een bijzondere bijeenkomst omdat alle Des Vaderlands er waren. Ik zat naast de Denker des Vaderlands, maar ik heb ook even gesproken met de Jood des Vaderlands, de Loodgieter des Vaderlands en helaas ook de Klootzak des Vaderlands.

WILFRED: Maar je bent het niet geworden, Vaderlander des Vaderlands?

RAMSEY: Nee. Maar die titel moet je als Dichter des Vaderlands denk ik ook niet ambiëren.

JOHAN: Pardon, maar met jullie welnemen, moeten we niet constateren dat die hele verkiezing van Vaderlander des Vaderlands een grote farce is? Ik wil best een keertje positief zijn, maar iedereen weet dat de Zeurkous des Vaderlands natuurlijk gewoon Vaderlander des Vaderlands had moeten worden.

RENÉ: Hoor je dat? Hé, hoor je dat, Johan had gewoon zelf de Zeurkous des Vaderlands willen wezen. Ja toch? Maar zo is 't toch, ja toch, of niet dan?

WILFRED: Goed, heren, genoeg daarover. We gaan het hebben over het 42e Poetry International Festival. Wat vinden jullie, heeft de organisatie grote namen weten te trekken dit jaar?

RENÉ: Volgens mij hebben ze vooral lange achternamen weten te trekken. Ja toch? Maar zo is 't toch, ja toch, of niet dan?

WILFRED: Johan, wat vind jij?

JOHAN: Nou, ik moet eerlijk zeggen, Wilfred, jij bent altijd erg enthousiast over dat festival, maar sinds Joseph Brodsky dood is heb ik er niet zo heel veel goeds meer gezien.

RENÉ: Maar dat was ook alleen maar omdat niemand hem kon verstaan. Die Brodsky. Die gast had een mooie stem, maar als-ie met een piepstemmetje in het Fins had gesproken, dat iedereen z'n oren dicht had gepropt, toch? Ja toch? Maar zo is 't toch, ja toch, of niet dan?

RAMSEY: Ik vind het een belangwekkend festival. Zeker in deze tijden van populisme en taalvervlakking. Je voelt een urgentie om die taal te onderzoeken, op te rekken, er mee te experimenteren, grenzen te verleggen of desnoods te overschrijden.

WILFRED: Oké. Maar dan toch even dit. Deze week maakte de organisatie bekend dat ook de Syrische dichter Nazib Abou Afach niet van de partij is. René, ga jij ze missen?

RENÉ: Joh, ik kende die gasten helemaal niet. Nazih Abou-Dabie-Doebie? Hé, als je mij verteld had dat die gast een shoarmatent in Kroostwijk had, had ik het ook geloofd. Ja toch? Maar zo is 't toch, ja toch, of niet dan?

JOHAN: Dat ben ik niet met René eens. Want die Nazib Abou Afach is een heel interessante man die echt iets te vertellen heeft. Hij is natuurlijk een minimalist die gebruik maakt van spreektaal, maar dat is een kwestie van smaak, dat kan je niet tegen zo'n man gebruiken.

RENÉ: Nou, ik heb gedichten van die Aboe Doeboe gelezen. Dat zijn meer versjes dan gedichten hoor, toch? Ja toch? Maar zo is 't toch, ja toch, of niet dan? Maar goed, ik ben zoals jullie weten meer een man van de hermetische poëzie.

WILFRED: Ja, René, jouw smaak is bij ons bekend. Zie jij wat dat betreft uit naar de voordracht van Ann Cotten?

RENÉ: Zeker, en dat is nog een lekker wijf ook. Ook niet onbelangrijk, toch? Ja toch? Maar zo is